

IDENTITATE PERSONALĂ/IDENTITATE NARATIVĂ ÎN ROMANUL *VREMEA MINUNILOR*, DE CĂTĂLIN DORIAN FLORESCU

MIRELA-CRISTINA COMAN (LIUȚĂ)
Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava
E-mail: cristinaliuta@yahoo.com

Personal Identity/Narrative Identity in the Novel *Vreema minunilor* by Cătălin Dorian Florescu

(Abstract)

The article addresses the connection between the human identity of the creator and the expression it acquires in the artistic creation, in the narrative act. As a form of permanence in time, the memory re-actualizes the writer's experiences and becomes an inexhaustible source of creation, by transposing personal life masked by fictional voices. Often, in the autobiographical novel, in the narrative act, the lecturer discerns the set of meanings by superimposing the author's real-life experiences with those of the narrative voices. This track is, in fact, a trap for the writer, since he does not reconstruct his past through the prism of narrative instances, but, on the contrary, deconstructs it. Although he starts from real facts, from his own life experiences, Cătălin Dorian Florescu has a completely different literary intention than to create an autobiographical novel, namely to define through his debut novel his own artistic direction and creative force. Consequently, the personal identity, which in its initial form is intended to be a discursive support, is established during the creation as a historical process. The author of the novel makes a compromise between his creative spirit and his autobiography, in order to outline the artistic intent of his writing.

Keywords: personal identity, narrative identity, narrative, fictional voice, memory, life story.

(Rezumat)

Lucrarea de față analizează legătura, în actul narativ, dintre identitatea umană a creatorului și expresia pe care o capătă aceasta în creația artistică. Memoria, ca formă de permanență în timp, reactualizează experiențele scriitorului și devine o sursă inepuizabilă de creație, prin transpunerea vieții personale, mascată de vocile ficționale. Adesea, în romanul autobiografic, în actul narativ, lectorul descifrează ansamblul de semnificații prin suprapunerea experiențelor de viață reale ale autorului cu cele ale

vocilor narative. Acest parcurs reprezintă, de fapt, o capcană pentru scriitor, deoarece acesta nu își reconstruiește trecutul prin prisma instanțelor narative, ci, dimpotrivă, îl deconstruiește. Deși pornește de la fapte reale, din propriile experiențe de viață, Cătălin Dorian Florescu are o intenție literară complet diferită față de crearea unui roman autobiografic, și anume definirea, prin romanul său de debut, a propriei direcții artistice, a forței sale creative. În consecință, identitatea personală, menită inițial să fie un suport discursiv, se configurează, pe parcursul creației, ca proces al unei istorii, datorită spiritului creativ al artistului, care se detașează de autobiografie printr-un compromis între sine și sine, pentru a contura intenția artistică a scrierii sale.

Cuvinte-cheie: identitate personală, identitate narativă, narațiune, voce ficțională, memorie, poveste de viață.

Fascinată prin complexitatea sa, problema identității naște totodată și dileme existențiale, crize perpetue și provocări de natură morală. Ancorată în timpul și spațiul în care trăim, identitatea personală se relevă ca parte integrantă a oricărui individ. Astfel, identitatea personală se configurează prin experiențele ființei umane în diverse conjuncturi. În cele ce urmează, ne vom abate atenția asupra conexiunii dintre memoria autorului, identitatea personală a acestuia și identitatea narativă, adică asupra modului în care autorul transferă experiențele personale, comprimă realitatea și o transfigurează în sfera literarului prin intermediul actului narativ. De asemenea, vom încerca să urmărim conexiunea, în actul narativ, între identitatea umană a creatorului și expresia pe care o capătă aceasta în creația artistică. Formă a permanenței în timp, memoria reactualizează trăirile scriitorului și devine o inepuizabilă sursă de creație, prin transpunerea vieții personale, mascată de vocile ficționale.

Cătălin Dorian Florescu, scriitor elvețian de origine română, în romanul său de debut, *Vremea minunilor*, valorifică propria experiență de viață pentru a creiona personaje cu destine similare sieși. Astfel, se justifică teme recurente precum exilul, migrația, identitatea națională, reziliența umană. Deși temele au devenit recurente, autorul se desprinde treptat de factorul autobiografic, dând naștere, în romanele sale, unor personaje puternice prin autenticitatea trăirilor, prin experiențele lor de viață și care își scriu propria poveste și se află într-un îndelung proces organic, de căutare a sinelui profund. Astfel de personaje sunt și cele din romanul *Vremea minunilor*, despre care autorul afirma, în interviul acordat Adinei Dinițoiu pentru revista „Literomania”, că și-a dorit să creeze, prin intermediul acestora, o literatură bine încheată, similară unui film de Federico Fellini, ce redă un nou suflu epic, puternic, al realismului magic: „Literatura nu trebuie să încerce să copieze realitatea, ci să creeze o nouă viziune. [...] O descriere prea crudă a acțiunii, a situației, mă plictisește. Literatura nu este numai plot, adică descrierea unei acțiuni, ba chiar eu cred că nu este aproape deloc acest lucru”¹. De asemenea, în interviul Oanei Ghiță, autorul

¹ www.litero-mania.com/catalin-dorian-florescu-tema-emigratie-este-prezentă-mereu-in-romanele-si-povestirile-mele (accesat în 7 iunie 2024).

insista asupra necesității de a reda o imagine veridică a realității, cu personaje profunde prin trăirile lor, stăpânite de o vibrație existențială imensă, cu fapte legate organic și care definesc traiectoria unor destine umane puternice: „Un personaj construit are ceva steril, prefabricat. A scrie un roman, a da naștere unui personaj «viu» și credibil, care să aibă un suflet propriu, înseamnă să-l faci să crească, să se dezvolte pe parcursul povestirii. Această creștere este organică, se întâmplă pe parcurs fără să fie prea forțată. Depășind personajul într-o anumită direcție, se transformă povestea. După cum vedeți, este un proces homeostatic, de căutare de echilibru între personaje, dialog, tragedie, comedie, ritm, accelerare a povestirii și încetinire, momente poetice și prozaice, dramatice și descriptive”². Astfel, este îndreptățită observația că autorul a „reumanizat” literatura, redându-i funcția sa caracteristică, ce se probează în momentul în care publicul cititor, cucerit de personaje și de firul întâmplărilor, se lasă în voia faptelor și se transpune în universul diegetic, desprins totalmente de realitatea cotidiană, pentru că, precizează autorul, „redevinem ființe, oameni fără apartenență națională sau culturală. Acela care cu puțin timp înainte era japonez, român sau german devine deodată suflet, simțire, gând. Literatura transcende granițele”³.

Literatura migrației oferă o radiografie a diverselor societăți și, prin componentele fenomenului surprins, facilitează punerea în discuție a unei noi dileme, cea a identității. Cei care produc imaginile acționează sub impulsul prealabilelor identitare, caracteristicilor individuale și ale grupului din care provin și sunt determinați subiectiv de mediul din care provin, conturând, astfel, o imagine complexă a alterității care transpune atitudini diverse, de la totala excludere până la dialog și imitare.

Marius Chivu, în „Dilema Veche”, remarcă faptul că în romanele de început ale lui Cătălin Dorian Florescu, pregnante sunt tematici precum imigrația, plecarea sau întoarcerea în țara natală, dezrădăcinarea, exilul. În timp, însă, cărțile sale au căpătat o anume amploare a ficțiunii, astfel că, deși temele s-au păstrat, au căpătat noi perspective. De la un punct încolo, biografia a lăsat cu totul locul ficțiunii și, în noile contexte politice, subiectele sale au devenit tot mai variate. [...]. Imigrația nu mai are rațiuni ideologice, ci exclusiv sociale, e marcată etnic și nu mai e atât individuală, cât colectivă”⁴.

Roman autobiografic, *Vremea minunilor*, scris de Cătălin Dorian Florescu, determină lectorul să descopere ansamblul de semnificații prin suprapunerea experiențelor din viața reală a autorului cu cele ale personajelor create de acesta. Privit în ansamblu, romanul este o odisee a tatălui și a fiului prin lume în căutarea

² Oana Ghiță, „Cătălin Dorian Florescu, laureatul cărții anului 2011 din Elveția: «Vreau să mă dedic omului prin scris»”; <https://www.mediafax.ro/cultura-media/interviu-catalin-dorian-florescu-laureatul-cartii-anului-2011-din-elvetia-vreau-sa-ma-dedic-omului-prin-scris-10914542> (accesat în 7 iunie 2024).

³ *Ibidem*.

⁴ Marius Chivu, „Plecări, fugi, invazii”, în „Dilema Veche”, nr. 184, 5–11 decembrie 2019; <https://dilemaveche.ro/sectiune/la-zi-in-cultura/carte/plecari-fugi-invazii-629073.html> (accesat în 9 iulie 2024).

libertății și a propriei identități. Viața însăși este, în viziunea scriitorului, o adevărată minune, atunci când individul pornește în căutarea libertății: „Aici, unde tocmai ne aflăm, se întâmplă câteodată minuni, iar alteori nu, și, dacă totuși se întâmplă, adulții au un nume pentru tot ce urmează după ele – îi zic libertate. Nu mă dumiresc eu pe de-a-ntregul, însă trebuie să fie o chestie strașnică oricum. Așa ca mândria. Libertatea începe la doi pași de noi, îndată ce treci bariera”⁵. Deși la început lasă impresia că autorul respectă firul realității, în esență, romanul este menit să creeze un pretext literar prin care să expună drama oricărui individ nevoit să ia calea exilului sub presiunea factorului politic, și care se străduiește să ducă cu sine în lume întreg ansamblul de experiențe ce i-au marcat existența, cutume, tradiții, stil de viață, cultură, să se adapteze unei noi realități pentru ca apoi, trecut prin criza identitară, să caute în trecut și profund în memoriile sale adevărata identitate, cea care îl definește ca ființă umană. Astfel, naratorul constată că autorul, deși se inspiră din fapte reale, din propriile trăiri și fapte, își propune cu totul altă intenție literară, nu de a crea un roman autobiografic, ci de a-și defini prin romanul său de debut propria direcție literară. Opera lui Cătălin Dorian Florescu este, în oarecare măsură, o narațiune identitară individuală. În consecință, identitatea personală, menită a fi, în formă incipientă, suport discursiv, se statuează, pe parcursul creației, drept procesul unei istorisiri, grație spiritului creator al artistului, ce se desprinde de autobiografie printr-un compromis între sine și sine însuși, pentru a contura intenția artistică a scriiturii sale.

O analiză completă a identității în romanul lui Cătălin Dorian Florescu va constitui premisa formulării unor întrebări menite a stabili locul concret al autorului, al vocilor ficționale în actul narativ. Acesta surprinde identitatea din perspectiva conotațiilor multiple pe care le comportă parcursul personajului central al operei, prin călătoriile întreprinse alături de tatăl său, mai întâi spre America, apoi înspre Europa occidentală, menite a-i defini existența și a-l pregăti pentru noul drum, cel al exilului, alături de familia sa. În actul narativ, identitatea umană devine expresia permanenței în timp și, uzând în discursul literar de mijloacele sale de expresie, își mediază mesajul profund și complex prin semne, prin enunțuri, oferindu-i cititorului posibilitatea de a identifica unele similitudini, de a-și conștientiza gesturi similare, paralelisme pe seama cărora reușește să reconstituie universul ficțional, să-i creioneze complexitate și varietate, lăsându-i, astfel, cititorului, libertatea de a pătrunde dincolo de țesătura de semnificații și de a se identifica cu personajele înseși, cu trăirile și situațiile cu care acestea se confruntă.

Cele cinci capitole cu titluri-sinteză, „Roșu”, „Cu tata la drum”, „America”, „Reîntoarcerea”, „Despărțirea”, amintesc de „minunile” ce s-au împlinit pentru protagonistul operei, un copil de zece ani care își probează curajul asemenea unui personaj din basme, în drumul său inițiativ. Scris la persoana întâi, romanul redă faptele, la început, prin ochii copilului. Experiența de identificare implică o

⁵ Cătălin Dorian Florescu, *Vremea minunilor*, București, Editura Humanitas, 2022, p. 8.

interpretare a fiecărei etape parcurse de acesta și în strânsă conexiune cu tatăl său, devenit, pe parcurs, el însuși protagonist și totodată un narator implicat, subiectiv, ce rememorează experiențe din diverse etape ale existenței sale. Autorul recurge la un joc de rol, un schimb de roluri între tată și fiu. Acesta din urmă ajunge, în cadrul actului narării, o proiecție a identității tatălui, nedeazăluite pe deplin. În povestea rememorată, imaginea identitară a tatălui este reconstruită ca o umbră din trecut, printr-un joc subtil de transfer de la vocea naratorială a fiului, ce rememorează marea lor aventură către Italia, spre America, privită în adevăratul sens drept Tărâmul Făgăduinței, revenirea acasă și fuga finală, spre Europa Occidentală, pentru a se elibera de comunism.

În conținutul operei, se remarcă două nuclee epice, care trasează două destine, al tatălui și al fiului. Tatăl își reconstituie trecutul prin apelul la memoria afectivă, când reînvie frânturi din propria lui existență. Emoționantă este secvența plecării de acasă, din bățatură, și ambiția cu care acesta reușește să răzbată în viață, dar, ca și fiul său, devenind rezilient la problemele aspre cu care se confruntă. Timpul evocării e substituit, prin translația la povestea tatălui, de cel evocat. Astfel, fiul dezvăluie și o altă formă de concretizare a identității personale, ipse-identitatea. Chipul tatălui prinde contur prin alternarea celor două fire epice, care redau călătoriile inițiatice ale celor doi. Oglindă în timp unul pentru celălalt, fiecare dintre ei vor avea în minte și în suflet mereu vie imaginea tatălui model: „Din spate, de unde ședeam, vedeam ceafa tatei. Avea gâtul așa de brăzdat, că în brazdele acelea ai fi putut arunca semințe. Dacă aș fi rămas la țară, sigur că și eu aș fi avut brazde la ceafă și mâinile ca niște buturugi. Lângă tata, găturile găinilor se legănuau moale dintr-o parte în alta și din traistă urca miros de slănină. Era liniște. Nu se auzea decât uruiul roților noastre pe piatră. Din când în când, ajungea până la mine vocea tatei. Vorbea cu bou. [...] Am sosit în cele din urmă la gară, tata și cu mine stăteam alături lângă șinele de cale ferată și niciunul din noi nu privea către celălalt. Tata m-a luat cu mâna pe după cap, mâna lui mare, și m-a mângâiat de două sau trei ori la ceafă. De obicei făcea asta numai la zilele mele de naștere. Trenul și-a încetinit mersul, apoi s-a oprit în fața noastră. Era prima mea călătorie cu trenul. [...] Am luat găinile moarte, legate între ele cu o sfoară și le-am aruncat pe umărul stâng. Pe umărul drept mi-am agățat traista cu merinde și am urcat în vagon. [...] Pe ferestre se întindea un strat cenușiu de murdărie. Pe acolo mi-a împins tata restul de bagaj. Ne-am strâns mâinile pe fereastra vagonului și așa ne-am luat rămas-bun. [...] Tata povestea astfel, încât eu vedeam mici imagini ca în picturile de la muzeu. Pe urmă pleoapele mi-au devenit foarte grele și, când am deschis ochii din nou, l-am văzut iar pe tata, care mă scutura, spunându-mi: «Te-am prevenit aseară. Acum hai, grăbește-te, n-avem timp de pierdut»”⁶.

Se remarcă transferul de povestire de la un narator (fiul) la celălalt (tatăl), apoi invers, primul, pentru a continua linia povestirii inițiatice, un drum al maturității

⁶ *Ibidem*, p. 99.

pe care se impunea să îl parcurgă membrii fiecărei generații. Gara este, în romanul lui Cătălin Dorian Florescu, un topos, ocupând un loc aparte, și concentrează un ansamblu de semnificații în devenirea fiecăruia dintre cei doi, un spațiu al predestinării, căci în trecut a fost condus tatăl de tatăl său pentru a-și lua viața în piept și a-și croi propriul destin, urmând ca mai târziu, peste ani, tot el să își conducă fiul ca să pornească înspre necunoscut și totodată să își mascheze sentimentele de dragul fiului, dovedindu-se puternic în fața acestuia pentru ca reușita inițiativă să se confirme, iar imaginea sa de tată model să nu aibă de suferit.

Aflăte în căutarea identității sociale, personajele centrale ale romanului se repliază în fața realității aspre cu care sunt nevoiți să se confrunte. Scriitorul surprinde adeseori o radiografie a societății românești de dinaintea de 1989, cu provocările dictate de regimul comunist, de politica „tovarășului de sus”, după cum este numit în carte. Tatăl, inginerul Marius Teodorescu, devine un fin observator al acestui context socio-politic, în calitate de instanță narativă: „Când trenul a intrat gara din București, la 1 septembrie 1952, totul mi s-a părut foarte mare. Uriaș. Eu abia îmi lăsasem acasă, în sat, sandalele cu tălpi de lemn lângă salteaua umplută cu paie, iar în jurul meu toată lumea avea în picioare pantofi de piele fină. Bărbații purtau pălării și costume, eu nu mă puteam compara cu ei, păream o rudă săracă. Femeile purtau pălării și pantofi cu tocuri înalte. De jur împrejur forfotea o mulțime de oameni, bone și vlăjgani tineri în uniformă de marinar, cerșetori și hamali, muncitori cu șepci și haine obosite de atâta purtat, țigani și lume distinsă. Ieșind din gară, m-am așezat mai întâi jos, pe o dreaptă, și am privit. Tramvaiele se opreau și porneau în toate direcțiile, automobilele claxonau, frânau ori accelerau, caii de la trăsuri se speriau, vizitii se certau cu șoferii, iar șoferii cu pietonii. Deasupra capului meu atârnavă tot felul de cabluri și erau o mulțime de lămpi pentru iluminatul străzii, câte una la câțiva metri”⁷.

Structurile textuale ale planului evocării redau perspectiva copilului de zece ani, sensibil la universul înconjurător din cauza infirmității sale și care, asemenea tatălui, este extrem de atent la mișcarea lumii și la prefacerile acesteia. Mircea M. Pop remarcă faptul că interesul naratarului vine tocmai din faptul că cei din Vest reperează imaginea Estului autentic prin ochii unui copil ce trăiește alături de tatăl său trauma căutării identității sale: „Adesea avem de-a face cu un ton șugubăț. Cartea este scrisă în limba germană și este interesantă pentru cititorul din Vest pentru că lumea prezentată (de acasă, din Italia sau America) este văzută cu ochii copilului din Est, deci într-o optică nouă”⁸.

Profund evocatoare este secvența ce surprinde decizia tatălui de a părăsi America, o lume decăzută valoric și moral, și bucuria reîntoarcerii pe plaiurile natale, în mijlocul familiei: „Bunicule, e mai bine aici decât în America. Pe cuvânt”. Tot din perspectiva copilului este redată și medierea în text a identității personale,

⁷ *Ibidem*, p. 104.

⁸ Mircea M. Pop, *60 scriitori români din diaspora*, Iași, Editura TipoMoldova, 2020, p. 135.

ipse-identitatea. Astfel, proaspăt ajunși în America, inginerul Teodorescu și fiul său interacționează pentru prima dată cu „noua lume” prin intermediul observațiilor șoferului Ion, al domnului Sanowsky. Dialogul cu alteritatea se consumă pe fundalul acestui schimb de impresii: „Domnul Sanowsky s-a întors încă o dată spre noi, ca să ne dea lămuriri. «Da, da, la noi totul e așa mare. Nu-ți vine să crezi. Welcome to America»”, „apoi, domnul Sanowsky a zis «la noi» și i se tulburase privirea. Ciudat. Ca și cum n-ar ști exact unde era cu adevărat «la noi» pentru el. Ba pe podul de peste ocean, ba altundeva. Vorbea abia auzit și sunetul metalic din glasul lui dispăruse. Pe gât și pe obraji i se plimbau pete roșii, părea că pe fața lui se dezlănțuise o furtună”⁹.

Prin romanul *Vremea minunilor*, autorul creionează, în note de duioșie, relația specială dintre tată și fiu, pe fundalul dorinței de a emigra. Tema operei este evidentă. Autobiograficul se lasă întrezărit cu ușurință: protagonistul rememorează minunile din viața sa, cinci la număr, care i-au oferit oportunitatea de a descoperi adevărata libertate. Plecarea în Italia, în compania tatei, la numai zece ani, exilul în America purtau cu sine mari expectanțe, însă acestea se vor dovedi iluzorii, atât pentru tată, cât și pentru fiu. În încercarea disperată de a-și vindeca băiatul suferind de o boală rară, Charcot-Marie, și a duce o viață liberă, fără constrângeri de ordin politic, tatăl ia inițiativa curajoasă de a fugi în America. Periplul celor doi, tată și fiu, se perindă între așteptare și deziluzie, căci viața în America prezintă un mare paradox: deși oamenii sunt liberi, ei trăiesc, în esență, o libertate mimetică, prost înțeleasă, dominată de anarhie și de pericole ce vin de pretutindeni: „În America domnește un haos de nedescris. N-a fost zi când să mă simt cu adevărat în siguranță. Nici măcar una”, „În America domnesc legea forței și haosul”¹⁰. Asta e adevărata America, văzută prin ochii tatălui, inginerul Teodorescu, o imagine deconstructivă a unui tărâm ce creează mai degrabă iluzia libertății, decât pe ea însăși. Toni, fostul vecin de „acasă”, suportă acut procesul degradării, în schimbul libertății dobândite. Pentru acesta, prețul exilului a fost peste măsură. Personajul dobândește o nouă identitate, pervertită de viața aspră a cartierelor sărace precum Bronx-ul. Așteptările lui Toni la plecarea din țară, oscilarea lui între cele două lumi îl vor purta spre mari deziluzii și spre prăbușirea interioară. Totodată, identitatea pierdută a celui dezlănțuit îi dă sentimentul neapartenenței. Experiența emigrației, atât în cazul lui, cât și al tuturor personajelor din *Vremea minunilor*, creează o criză permanentă, între identitatea de origine și cea dobândită prin adopție. Această ruptură identitară generează alienarea ființei, abandonarea reperelor și, implicit, a sinelui, ceea ce determină o perpetuă scindare lăuntrică și o căutare a unui nou sens existențial. Memoria influențează direct modelarea identității, ca un construct al sinelui profund, pe de o parte, și, pe de altă parte, ca scindare a sinelui și ruptură de colectivitatea în mijlocul căreia s-a format ca individ. Devine omul fără patrie și cu o identitate mereu scindată între prezent și trecut, și incapabil să-și prospecteze un viitor.

⁹ Cătălin Dorian Florescu, *op. cit.*, pp. 123–124.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 162–163.

Sentimentul dezrădăcinării este redat prin fine observații psihologice, detalii ce trădează viziunea auctorială. Eul personal, în acest caz, pare să se suprapună cu cel narativ, iar cititorul riscă să reperateze universul ficțional drept aspect al realității. Totuși, identitatea narativă, prin subiectivitatea ei, menține viu dialogul dintre lector și text, și minimizează vocea autorului, până la anulare. Căci intenția creatorului nu se naște din traumele personale, ci dintr-o „dorință genuină de a povesti existența”, așadar, în viziunea autorului, actul scrierii e pură gratuitate: „Eu nu scriu dintr-o traumă personală, pe care prin scris aș dori să o depășesc sau să o comunic altora. Și asta dacă am început să scriu biografic și tema emigrației este cam peste tot în romane și povestiri. Totuși, nu scriu din suferință și durere, nici măcar atunci când descriu suferința și durerea. Este mai degrabă o dorință genuină de a povesti existența”¹¹.

Așadar, naratorul în romanele lui Florescu este adesea un martor privilegiat al evenimentelor, oferind o perspectivă subiectivă asupra realității. Vocea sa devine astfel un instrument de mediere între autor și cititor, influențând semnificativ modul în care este percepută povestea. Naratorul joacă un rol fundamental în construirea identității narative. În romanele lui Florescu, vocea naratorului este adesea introspectivă și meditativă, invitând cititorul la o reflecție asupra condiției umane. Opera lui Cătălin Dorian Florescu este o invitație la o călătorie în interiorul sufletului uman. Prin explorarea temelor identității personale și a identității narative, autorul ne propune să reflectăm asupra propriei existențe și asupra complexității relațiilor interpersonale. Romanele sale sunt o mărturie a puterii cuvântului de a ne ajuta să ne înțelegem mai bine pe noi înșine și pe ceilalți. Receptarea operei sale trebuie privită exclusiv prin prisma unui adevăr relativ, profund subiectiv și care face ca reconstrucția identității să fie un proces complex și ambiguu.

BIBLIOGRAFIE

1. Chivu, Marius, „Plecări, fugi, invazii”, în „Dilema Veche”, nr. 184, 5–11 decembrie 2019; <https://dilemaveche.ro/sectiune/la-zi-in-cultura/carte/plecari-fugi-invazii-629073.html>.
2. Florescu, Cătălin Dorian, *Vremea minunilor*, București, Editura Humanitas, 2022.
3. Pop, Mircea M., *60 scriitori români din diaspora*, Iași, Editura TipoMoldova, Iași, 2020.
4. www.litero-mania.com/catalin-dorian-florescu-tema-emigratie-este-prezentă-mereu-in-romanele-si-povestirile-mele.
5. <https://www.artline.ro/---Drumul-scurt-spre-casa----8798-1-n.html>.

¹¹ www.litero-mania.com/catalin-dorian-florescu-tema-emigratie-este-prezentă-mereu-in-romanele-si-povestirile-mele (accesat în 7 iunie 2024).